

KAZINCZY GÁBOR HAGYATÉKA NYOMÁBAN

KENYERES ÁGNES

A Tudományos Akadémián 1864. február 15-én nagy tetszéssel fogadták Kazinczy Gábornak Szemere Pálról mondott emlékbeszédét. Amikor Kazinczy hazatért Bánfalvára, hozzálátott a beszéd sajtó alá rendezéséhez, és mielőtt végleges formába öntötte volna, levélben kért véleményt barátjától, Tompa Mihálytól.

Nem lehet megrendülés nélkül olvasni azokat a sorokat, amelyeket Tompa e levél címlapjára írt: „Kazinczy Gábor utolsó levele. Csaknem bizonyos, hogy mikor ezt írta, akkor volt utólszor toll a kezében. Vettem ápr. 14-én 1864. Vagy ekkor, vagy az előző napon írta. Annyi bizonyos, hogy 15-én már nehéz, haldokló beteg lett. Ápr. 18-án voltam nála, egész arca ónszínűvé vált már; de folyvást társalgott, magánál volt. Beléptemkor nagyon elfogódtam, s ő tréfásan mondá: jókor jössz, elkészíthetsz. Felöltözve volt, járt, ült, s így haldoklott. Délután 4 óra tájban levetkőztettük; hat óra tájban elhagytam, s féltizenkettőre kimúlt. Eszmeköre, szavai, páthosza mindvégig ugyanaz. 22-én Zemplénbe vitték, életében sokszor mondta: hogy sohasem megyen oda! ... s íme.”¹

Nem egy befejezett életre, hanem jóformán csak egy nyitányra hullt rá a függöny, amikor három hónappal negyvenhatodik születésnapja előtt Kazinczy Gábort elragadta a halál. Az az ember volt, akinek uralkodó tehetsége csak nehezen, kitérők után találja meg saját területét. Versekkel és műfordításokkal kezdte, újságíróként és politikusként folytatta; fiatalon nagyhatású irodalmi szervező, az ötvenes évektől pedáns filológus, igen lelkiismeretes irodalmi és történeti forráskutató, akinek — ha voltak is még politikai becsvágai — csak a tudományos munkája volt igazán fontos. De nem lett belőle tudós historikus mint Horváth Mihály, Teleki József vagy Szalay László, sem olyan energikus irodalmi szervező és rendszerező mint Toldy Ferenc. Nagy, magyar és világirodalmi műveltség birtokában volt, de állandóan töprengett és aggodalmaskodott, sohasem érezte magát elég erősnek és biztosnak. Elveszett az anyag- és adatgyűjtésben. És ahogy sokasodtak adatai, úgy tornyosultak íróasztalán a megkezdett kéziratok, agyonjavított fogalmazványok. Csak elképzelhetjük, mi lett volna, ha adatik még számára egy-két évtized, és befejezhette volna, amit elkezdett.

Életrőirő úgy rajzolják, hogy 1850 után, a Bánfalvára elvonuló Kazinczy

¹ Tompa Mihály: Levelezés. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Bisztray Gyula Bp., 1964. II. 384. l.

Gábor önmagával és a világgal meghasonlott, elfásult, megrokkant emberré vált. Annyi bizonyos, hogy a hangos politikai siker hullámai már 1848 végén elsimultak körülötte. Ő, aki Lamennais röpiratait fordította, a francia forradalomért lelkesedett, és a negyvenes évek elején radikális törekvéseinek messze, egész a bécsi politikai rendőrségig híre ment,² a szabadságharc alatt retrográd politikai nézetei miatt elvesztette népszerűségét a közvélemény előtt. A forradalom után — mint volt országgyűlési képviselő — Kassán rejtőzött, majd mikor 1850 júniusában minden eljárást megszüntettek ellene, egy pár hónapig Pesten élt. Itt szalonjában a keddi napokon ismét meg lehetett találni a hangadó írókat, politikusokat,³ de ez már csak halvány visszfénye volt a régi híres estélyeinek, a sokszor hajnalig tartó tervezgetéseknek, vitáknak. Anyagi helyzete egyre ziláltabb lett. Rá kellett jönnie arra is, hogy feleségében, Fáy Emmában nem találta meg élete társát. Házassága zátonyra jutott. Nem akart többé visszatérni Zemplén megyébe. Itt volt szolgabíró 1843—1847 között, 1848-ban ezt a megyét képviselte az országgyűlésben; itt volt fiatal férj. Politikai ténykedését befejezettnek vélte, a berettői kúrián minden elhibázott házasságára emlékeztette. Csodálkozhatunk, hogy nem lépett el sértetlenül és keserűség nélkül?

A Borsod megyei Bánfalván talált otthonra és megértő társra Vladárné Lónyay Sarolta oldalán, ennek kastélyában. De idő kellett hozzá, míg átalakult falusi emberré, míg megszokta a pesti és zempléni évek politikai és irodalmi sürgős-forgása után, hogy nincs szerepe a közéletben. Küszködött a múlt sérüléseivel, és ennek sok nyoma van leveleiben is. Mégis, hiba volna, ha az effajta kiábrándult meditációit tartanánk rá jellemzőnek, vagy meghökkennénk szorongásos kitöréseitől, és hagynánk magunkat megtéveszteni melankolikus pózolásaitól. Igaz, hogy magányosabb lett, de az életbe, a társadalmi és nemzeti létbe kapaszkodó gyökereit nem veszítette el. Volt tennivalója, és volt programja. Azt az aktivitást kell meglátnunk, amellyel ezekben az években szerepet vállalt az *Új Magyar Múzeum* és az *Újabb Nemzeti Könyvtár* munkájában és lelkesedését e vállalkozások mögött meghúzó célkitűzések iránt.

Toldy Ferenc 1850-ben elindított könyvkiadói vállalkozásait annak a meggyőződésének szolgálatába állította, hogy az adott politikai helyzetben, a régi irodalmi és történeti műveket új kiadások által feltámasztani nagyobb erény, mint új műveket írni. Toldy az *Új Magyar Múzeumban* tájékoztatott a *Nemzeti Könyvtár* programjáról. Cikke élére ezt a mondatot állította: *Non minor est virtus, quam quaerere, parta tueri.* (Éppen olyan erény a megszerzett őrzése, mint az újak alkotása.) A kallódó irodalmi és történeti értékek megmentése a fölemelkedésre erőt, reményt és vigasztalást nyújtott. És Toldy tudta, hogy nem kisebb dolog forog ezzel kockán, mint a magyarság megtartása és megerősítése. „Minél gazdagabb az emberiségnek, részletben pedig valamely nemzetnek múltja, annál gazdagabb jövőndőt várhat, ha múltját meg nem tagadja, s azzal mi abban mag és csíra van, jövőndőjét termékenyíteni érti.” — írja cikkében⁴ És szinte feljajdul arra a gondolatra, hogy a XVI. és XVII. szá-

² T. Erdélyi Ilona: Az Ifjú Magyarország és Kazinczy Gábor. Bp., 1965.

³ Szilágyi Sándor: Rajzok a forradalom utáni időkből. Pest, 1876. 43. l.

⁴ Toldy Ferenc: A nemzeti irodalom ismeretének viszonyáról a nemzeti élethez és buzgó esdeklés a „Nemzeti Könyvtár” ügyében. = *Új Magyar Múzeum* 1850—51. I. 329 l.

zad irodalma milyen veszélyekben forog, és milyen könnyelműség, hogy ezeknek a korszakoknak irodalmi termékei, amennyiben elkerülték a háborúk pusztításait, most az ismeretlenségben kallódnak el. Küzdeni kell, hogy legszebb hagyományaink, a kevés vagy egyetlen példányban fennmaradt művek gondos és tökéletes kiadásban újra megjelenjenek. Az *Újabb Nemzeti Könyvtár* ezt a feladatot vállalja: a nemzet felemelkedését a minőség igényességével akarja szolgálni.

Az *Újabb Nemzeti Könyvtár* szerkesztői között ott van Kazinczy Gábor is.⁵ Ő annál könnyebben válhatott szószólójává a Toldy által meghirdetett programnak, mert már a szabadságharc előtti években végzett ilyen hagyomány-őrző kutatásokat. Hogy mennyire nem öletszerűen, azt híven tükrözi, amit évek múlva Ráth Károllyal folytatott levelezésében ír.

A huszonöt éves Ráth Károly 1854-ben már bejáratos a győri levéltárba és tájékoztatja Kazinczy Gábort az ott fellelhető okiratokról. „*Igen örülök, hogy Győr vármegye levéltára megnyílt ön előtt — válaszolja neki Kazinczy Gábor — pár évvel a forradalom előtt a Zempléni adák rendelkezésem alá a megye rendei; s én radicaliter nyúltam a dologhoz, mert jegyzékeim szerint, 18 ezer számnál többet olvastam el, megismerkedni akarván az egész dúsgazdag tárral II. József koráig, hogy belátásom szerint rendezzem a jövő számára. A forradalom megakasztá a munkát nagy kárára a történelemnek, mert a rendektől azon biztosítást bírtam, hogy mind azt, mit jónak lelendem a nemesi pénztár költségén kinyomatják...*”⁶ Arra is van adatunk, hogy amikor 1847-ben Pesten időzött, itt is sorát ejtette ilyen munkáknak és az Egyetemi Könyvtárban is kutatott. Toldyhoz, az Egyetemi Könyvtár igazgatójához írott, keltezés nélküli levele ekkorról származik: „*A XVII. század történetét írandó, évek óta gyűjtöm a nyomtatatlan adatokat. Az Egyetemi Könyvtárban számos idetartozót lelven, tisztelettel keresem meg önt: méltóztassék a kéziratok jegyzékét ezen térítvényem mellett velem közleni. Holnap zárt nap lévén önnek netaláni fenakadása nélkül tisztáztathatom le magam számára, s hétfőn reggel hálás köszönettel szolgáltatom vissza.*”⁷ Már ezekben az években foglalkozott azzal a gondolattal, hogy kiad néhány anyagot a birtokában levő történeti művekből. Erre vonatkozik a Helytartótanácsához írt önéletrajzának ez a részlete: „*...Pesten 1848-ban említett cikkemen kívül, egy betűt sem nyomattam, sőt szándéklott történeti gyűjteményem kiadásával is felhagytam.*”⁸

Szenvedélyes igyekezettel és az évek során csak fokozódó energiával folytatta 1851-től a XVI., XVII., XVIII. századi oklevelek, emlékiratok, naplók, leszármazási táblázatok pecséték és egyéb iratok megszerzését. Képzeli el, hogy milyen tetterő kellett hozzá, hogy mindezt levelezés útján lebonyolítsa! Pedig levelezésének nagyobb részét éppen azok a levelek teszik, amelyekben nyomon követhetjük munkaprogramját és tárgyalásait segítő társaival, levéltá-

⁵ Az *Újabb Nemzeti Könyvtár* az 1840-es években megjelent *Nemzeti Könyvtár* folytatása volt 1852–53-ban.

⁶ Kazinczy Gábor levele Ráth Károllyhoz, 1855. jan. 17. MTAK Ktár Irod. Levelezés 4—r. 163/7.

⁷ EK Ktár H 94/u/18.

⁸ EK Ktár H 92.

rosokkal, antikváriusokkal, könyvkereskedőkkel, írnokokkal az ország minden részéről és Erdélyből is. Ők értesítették az árverések útján megszerezhető könyvekről, kéziratokról, a könyvtárakban cserére kerülő duplumokról.⁹ Családi levéltárak porából ástak felszínre számára leveleket, periratokat, életrajzi adatokat. És Kazinczynak minden kis részlet, minden apró adalék fontos volt: egy oklevél helyes olvasása, csakúgy, mint egy elszámolás a megvett könyvekről, egy külföldi katalógus, számla vagy árjegyzék. Ha levelezésének kiadása megjelenik egyszer, nemcsak tudománytörténeti vonatkozásban, hanem művelődéstörténeti és könyvtártörténeti szempontból is igen izgalmas forrásanyag kerül a kutatók kezébe.

Néhány műfordításon kívül, főleg forráskiadványokat publikált Kazinczy Gábor ezekben az években. E mellett éltek benne másfajta tudományos ambíciók is. Arra készült, hogy megírja Ráth Mátyás, Cserei Mihály, Wesselényi Miklós, Batthyány Lajos életrajzát. Ezeket a terveit és sokat ígérő megjegyzéseit számos levélben olvashatjuk. De nem tudott végére járni egyiknek sem. Pepecselő hajlama minduntalan visszahúzta. „Cserei Mihálynak élete — írja Torma Károlynak — főleg 1711-en innen persze nagy homályban van még, mert arról az egyetlen forrás Benkő alig szól valamit... Én azonban nem mondok le még. Már megtaláltam Kolozsvárt Cserei jegyzőkönyvét, s az (az Akadémiának ajándékoztatván) előttem van, némely becses adalékot adva, főleg jogtani tekintetben. Gróf Lázár értesít, hogy az Országos Levéltárban is van némely őt illető akta, s megkértem másoltassa le számomra. Ugyanőtőle vettem Györgynek, Mihály fiának naplóját — szóval majd csak összeszedünk néhány becses adalékot még.”¹⁰

Jellemző megjegyzést találunk egy másik levélben történetírói elvére. Ráth Mátyás életrajzának megírásával foglalkozik. „Adataim a biograph adatok: ismertetik, mit tett, hol élt. De mind ez kevés nekem. Én az ember arcképét akarnám adni, s egyéniségét eleveníteni meg. Ehhez kortársak emlékezéseinek kívül legbecsesebb forrásul a levelezés használható, miben az ember sans facon adja magát, úgy, amilyen. A magyar embernek jó tulajdona az, hogy semmit nem dob el: föl nem használja ugyan, de el nem veti; régibb embereink a legüresebb leveleket is félrerakták. Sok holmi elfulladt e lom között, de egy kis kiadás s utánjárással sok becses dolgot lehet felbuvárlani.”¹¹

Nem nehéz ráismerni saját történetírói ideáljára abban, amit Jászay Pálról írt 1854-ben. „Jászay tudta, hogy a források felbuvárlása előtt írni magyar történetet, nem egyéb mint írni jobb-rosszabb compendiumot, mely a — dicsőségben vagy fájdalomban nagyszerű — múltnak teljes élethív rajza helyett, ahelyett, hogy e lépcsőzetes fejlődést egy drámai érdekű s művészi értékű élő egészé alkothatná, — egyes csonka pontokat mutathat fel csupán kiszakítva viszonytalanul; tényeket sorolhat elő pusztá szárazon, azon benső viszonyok felmutatása nélkül, mik az emberfaj történetét oly teljes egészé s szükségessé

⁹ Kenyeres Ágnes: Szabó Károly és Kazinczy Gábor. = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei. III. Bp., 1966. 269—283 l.

¹⁰ Kazinczy Gábor Torma Károlyhoz, 1853. május 6. EK Ktár H 94/v/1.

¹¹ Kazinczy Gábor Ráth Károlyhoz, MTAK Ktár Irod. Levelezés 4—r. 163/9.

ieszik, mit akkor is elismerünk, ha keblünkben a fájdalom vagy utálat fellázad is. Jászay valamint a források bűvárlatának áldozá életét, úgy dolgozataiban is bizonyos krónikai pontossággal, lépésről-lépésre halad. Mintha szent romok közt járna, figyelmét nem kerüli ki a legkisebb töredék sem, szeretetét bírja mindenik.”¹²

Élete legnagyobb feladatának és egyben legnagyobb örömének is nagybátyjának, Kazinczy Ferenc műveinek gondozását tartotta. Ez a munkája élete végéig elkísérte. Már tizenennyolc éves korában fölvetette Bajza Józsefnek Kazinczy Ferenc műveinek kiadását — tudta, hogy Bajza és Toldy a versek kiadásán dolgozik. Bajzához írt levele azért is jelentős, mert felsorolja benne azokat a Kazinczy-kéziratokat, amelyek már akkor megvoltak a gyűjteményében: „... birtokában vagyok nagybátyám több nagybecsű kézíratainak. p. o. az Erdélyi Levelek két dolgozásainak 1823, 1828. Kedvezőbb körülményeim megengedék, hogy 1834-ben az idvezült könyvtárát magamévá tehessem; ez s özvegyének jósága engem azon állapotba helyezének, gondolhassak munkáinak összes kiadásáról. Nem lesz talán tekintetes úr előtt érdektelen, ha lajstromát adom azon komplett kéziratoknak, melyeket 300 ívet meghaladó töredékek, jegyzetek, naplók közt leltem a) Metastasio: Titus kegyessége (kegyelmessége) Budán 1795. b) A természet oeconomiája II kötet (Regmecen és Budán 1793—95 németből) c) A kénytelen házasság Molière után, 1804. d) Ossian 2 köt. Ezen kívül javítgatott eredeti kijött értekezései, Hamlet jambusokban, töredék 1814 s 70 ívet meghaladó, s közrebocsátható Naplója.”¹³

Kazinczy Ferenc levelezését 1838-ban kezdte Kazinczy Gábor gyűjteni. Toldy Ferencnek írja Berettőről 1838. április 20-án: Ferenc bátyámnak némely dolgozásait szándékozván mintegy Nachtragul közleni munkái összes kiadásához, hogy az ebből bejövő pénzzel levelezése gyűjteményét megkezdhessem.”¹⁴

Ezután több mint negyedszázadig gyűjtötte, szinte az elhivatottság érzésével Kazinczy Ferenc leveleit. „Ki tudja hány felé s hová szórta a nagy ember munkáit a sors — írta Tárkányi József érseki titkárnak Egerbe — Egy részök kezem közé került, roppant csomójával a hozzá írott leveleknek. Ezeknek becsesb részét én együtt óhajtanám adni Kazinczy leveleivel, s némely ez ügyben tett lépéseimnek sükere is lőn. Birom Pyrker leveleit is hozzá; azt hiszem a Kazinczyéinak Egerben kell lenni. Ez iránt senkitől sem várhatok inkább értesítést mint tőled...”¹⁵

Tárkányi József a Pyrkerhez és Balkay Pál festőhöz írt levelek után kutat Kazinczy Gábor kérésére, Vécsey Pálnétól megkapja a Vécsey Pálhoz írt leveleket. Szabó Sámuelről Szabó Jánosnak, Vay Miklós nevelőjének leveleit. Kazinczy Gábor kutatásait Erdélyre is kiterjeszti. Mikó Imrével már 1850-től állandó kapcsolatban áll. És hogy milyen lelkiismeretesen jártak el megbízói, arra elég, ha ide idézzük Mikó Imre levelének egy részletét: „A holnapi pósta szekér viszi Kazinczynak Arankához 1789 dec. 21től 1793 január 3-ig írt XXVI levelét, szó és betű szerint híven megtartva ékezőt, központozást, névnek és kelés-

¹² EK Ktár H 90.

¹³ EK Ktár H 94|b|1.

¹⁴ EK Ktár H 94|u|3.

¹⁵ Kazinczy Gábor levele Tárkányi Józsefhez, 1855. okt. 8. EK Ktár H 94|t|1.

időnek azonképen és azon helyre írását, mint és hol azok eredetiben állottak szóval minden formáságot úgy, hogy másolatom az íráson kívül az eredetinek csaknem tökéletes lenyomata. Értetlenség vagy kétértelműség az összes levelekben nincs; homály itt-ott látszik, de ennek oka, az akkori írásmód ki nem tisztultsága, mi némi gondolkodás s a vonatkozások tárgyainak ismerése után, elenyészik. Egyetlen egy szónak nem tudtuk valódi értelmét sem másolóm, sem összeolvasóm sem magam kitalálni: annak, mely a 100-ik lap második sorában legelől áll, s Arankának valamely előtte ismeretlen művére vonatkozik, melyet íróm „Panonaidra”-nak olvasott, de én meg nem nyugván rajta, s munkáinak hirtelenében sok dolgom miatt utána nem nézhetvén, arról hü facsimilét ragasztottam mellé. Remélem, hogy ennek nyomán, vagy Aranka kiadott műveinek átnézése után, ez iránt is fel fog ön világosodni. És így e levelezést mint magát az eredetit úgy tekintheti, s oly bizvást használhatja ön.”¹⁶

A gondosan leírt levelek egyre szaporodtak Kazinczy Gábor gyűjteményében. Annyira féltette és vigyázott rájuk, hogy még legjobb barátjának, Toldy Ferencnek sem adta kölcsön Pestre, mikor az elkérte, hogy felhasználja a Kazinczy Ferencről készülő monográfiájához. Sőt, Kazinczy levelének hangja szokatlanul ingerült ahogy megtagadja Toldy kérését: „Nem a ti tudós égetekben honos féltés és irigykedés — hányszor tapasztalád s mily csekélységekben — hanem az a szívből fakadó szeretet és ragaszkodás, mely kezei közt, szemei előtt akarja tudni, látni azt amit szeret... Nem hagytam e mindent felhasználnod [t. i. Bánfalván] s mikor azt maiglan is megfoghatatlan okokból elmulasztád, nem ajánlkoztam-e, hogy enköltségemen lemásoltatok mindent amit akarsz részedre, de ne kívánd, hogy holnapokra megfosszam magam életem egyedüli kincseinek látásától, a tudattól, hogy velem, körülem vannak, miktől akkor sem birtam megválni, mikor a forradalom bevégzésének napjaiban házalnom kellett ide s tova.”¹⁷

Életében nem szakadt el tőlük, de mikor halála után megnyíltak kézíratainak szekrényei, éppen ez a féltve őrzött gyűjtemény indult először vándorútra Bánfalváról.

Kazinczy Gábor örököse, fia Kazinczy Artúr még kiskorú volt, mikor apja meghalt. A Kazinczy család a hagyaték gondozását egy művelt, rokonszenves, nagy gyakorlati érzékkel rendelkező, irodalmi kérdésekben tájékozott férfira bízta. És ami talán még ennél is fontosabb: gondos baráti kéz nyúlt először a könyvespolcok kincseihez Kazinczy Gábor dolgozószobájában. Graven Lajos¹⁸ volt ez a férfiú, Kazinczy Gábor lengyel származású barátja. Graven a Lónyay birtokon, Kazinczy sógoránál jószágigazgató volt, de emellett ellátott könyvtárnoki és levéltárnoki teendőket is. Kazinczy Gábor még diáksorban volt, mikor Deregnőn Lónyayéknál megismerkedett vele. A nagy korkülönbség ellenére is mély barátság fejlődött ki közöttük. Gravenhez senki nem állt olyan közel, mint

¹⁶ Mikó Imre levele Kazinczy Gáborhoz, 1860. ápr. 21. EK Ktár H 88|4—40.

¹⁷ EK Ktár H 89.

¹⁸ Kazinczy Gábor Graven Lajost már 1838-ban mint a „legműveltebb és legkorrektebb férfiú”-t ajánlotta Toldy figyelmébe. Levele Toldy Ferenchez. EK Ktár H 94|u|8. Graven Lajosról l.: T. Erdélyi Ilona i. m. 23—24. l.

Kazinczy; szinte dédelgető szeretettel vette őt körül. Feljegyezték,¹⁹ hogy szobájának faláról egyetlen kép tekintett rá — Kazinczy Gábor arcképe. A könyvtári ügyekben szakértő Graven, akinek magának is értékes könyvtára és irodalmi gyűjteménye volt, az évek során számtalan esetben segített Kazinczy Gábornak kéziratok és könyvek felkutatásában és megszerzésében. Kazinczy könyvtára a szeme előtt nőtt és gyarapodott. Most, mikor elvesztette legjobb barátját, még az a keserű feladat is ráhárult, hogy közreműködjek a gyűjtemény felszámolásában és értékesítésében.

Már jeleztük, hogy Kazinczy Gábor anyagi helyzete a szabadságharc alatt megrendült. Később fokozatosan tovább romlott. Kazinczynak írásából alig volt valami jövedelme, az Új Magyar Múzeumba díjtalanul dolgozott és műfordításainak kiadásánál is magára vállalta az anyagi felelősség nagy részét. Könyv- és kéziratvásárlásai viszont fölemésztették még azt is, ami csekély vagyónából megmaradt. Az adóhivatal részéről állandó zaklatások és árverések között élt. Mégsem tudott lemondani arról, hogy egy-egy új könyvet vagy régi kéziratot megvegyen. Számtalanszor vall erről a szenvedélyéről leveleiben. Lévay Józsefnek ezt írja 1863-ban: „Nagy bolondja vagyok autographiai gyűjteményem szaporításának s e gyilkosan szűk idő dacára is megvenném a csomót egy-két darabja miatt jutányosan.”²⁰ Mikor meghalt, súlyos adósságot hagyott hátra, melynek kiegyenlítésére csak egy megoldás látszott: pénzzé tenni a hagyatékot.

Graven Lajos mielőtt munkához fogott, levélben közölte Toldy Ferencel a Kazinczy család tervét és saját elképzeléseit. Németül írt levele 1864 május 5-én kelt és elsősorban nem is Kazinczy Gábor jóbarátjának szólt, hanem az akadémikusnak és az Egyetemi Könyvtár igazgatójának, akinek összeköttetéseire számítani akart a hagyaték értékesítése során: „*Der Sohn unseres Verewigten, unersetzlichen und unvergässlichen Freundes Arthur Kazinczy und sein Vormund Andreas Kazinczy haben mich gebeten, dass ich die Bibliothek und die Schriften Gábors registriere und in eine gewisse Ordnung bringe, damit man die Idee hat, was diese Verlassenschaft werth ist. Die Familie hat beschlossen die Bibliothek und die wertvollere Schriften zu verkaufen und das Geld zur Tilgung der Schulden und zur Fortsetzung der Erziehung Arthurs zu verwenden. Bei dem Verkauf wird man nur allein die Anträge der öffentlichen Bibliotheken berücksichtigen. Man wünscht, dass die Seltenheiten, die historischen und litterarischen Monumente für das allgemeine Wohl fürs Land aufgehoben weren, und nicht in Privathänden stecken und dadurch mit grossen Schaden das nationalinteresses Schatz zu Grunde gehen . . .*”²¹

(Boldugult, pótolhatatlan és felejthetetlen barátunk fia Kazinczy Artúr és gyámja Kazinczy András arra kértek, hogy számba vegyem Gábor könyvtárát és iratait, rendezzem, hogy elképzelésük lehessen arról, mennyit is érhet ez a hagyaték. A család elhatározta, hogy a könyvtárat és az értékesebb kéziratokat

¹⁹ Paszlavszky Sándor: Kazinczy Ferenc levelei Szirmay Antalhoz. = Figyelő. 1883. 146. l.

²⁰ Kazinczy Gábor levele Lévay Józsefhez, 1863. nov. 24. EK Ktár H[94]k|.

²¹ Graven Lajos levele Toldy Ferenchez, MTAK Ktár Magy. Irodalmi Levelezés 4—r. 107.

eladja, a befolyt összeget az adósság kiegyenlítésére és Artúr neveltetésének költségeire fordítja. Az eladásnál csak a nyilvános könyvtárak ajánlatait veszik figyelembe. Az az óhaj, hogy a ritkaságok, a történelmi és irodalmi értékek, a közösség javaként őriztessenek meg a nemzet számára és ne kerüljenek magánkézbe, hogy ezáltal a nagy nemzeti értéket képviselő anyag tönkre menjen . . .)

Toldi válaszát és intézkedését nem ismerjük, de egy levél fennmaradt, amelyet Kazinczy Artúr írt Toldy Ferenchez.²² Ebben a levélben beszámol arról, hogy már a következő hónapban Gravennel együtt megkezdte Bánfalván a hagyaték felmérését és csoportosítását. Ebből a levélből értesülünk arról, hogy először Kazinczy Ferenc levelezésének csomóját és Kazinczy Gábor kéziratban maradt dolgozatait vitték magukkal Dereglyőre, a Lónyay birtokra. Kazinczy Artúr megnyugtatta levelében Toldyt, hogy mindent a legnagyobb gonddal és figyelemmel pakkolnak be. Azt a szándékukat is közli, hogy a könyvekről és az iratokról egy jegyzéket akarnak készíteni, és ezt a lajstromot nyomtatásban is ki akarják adni. A jegyzék sajnos nem készült el, vagy ha el is készült belőle valami, nyoma veszett.

Gravennek és Kazinczy Artúrnak az a törekvése sem valósult meg egyhamar, hogy a Nemzeti Múzeumnak vagy a Tudományos Akadémiának eladják a hagyatékot. Hogy milyen lassan haladt előre ennek a lebonyolítása, mennyi huza-vona, mennyi alkudozás előzhette meg, arról sokat elárul Graven négy évvel később Kazinczy Artúrhoz írt levele: „*Most úgy látszik az akadémiai tudósok közt felébred a lelkiismeret, bánják, hogy a becses irodalmi relikviák a nemzet kárával s a közönség botrányára az elhanyagoltságban és feledékenységben hevernek, s szeretnének régi hibájok s hanyagságukat jóvá tenni, azért Toldy úr sürgeti a megvételi ügyet, s valószínűleg az illetékes helyről tégedet ez iránt felszólítanak.*” A levélből azt is megtudjuk, hogy milyen árat kért a család a levelezésért és az iratokért. Graven mint barát-kortársa Kazinczy Gábornak tanúskodik, hogy barátja mennyire ragaszkodott gyűjteményei kiegészítéséhez és folyamatos szaporításához, még annak az árán is, hogy ezzel adósságot adósságra halmozott. „*. . . a 2000 forintos követeléstől el ne állj, mert nem lehet, és nem szabad neked ezt a kincset olcsóbbra kibocsájtani, melyet szegény elfelejthetetlen jó apád nagy költséggel és nem csekély pénzbeli erőfeszítéssel szedegette, gyűjtögette, s ezen gyűjtemény sokkal több mint 2000 forintba került neki. Többször magam tanú valám, mikor a boldogult egy érdekes levelet, vagy valami kéziratot szegénysége dacára, s keserű nélkülözések közt, nem sajnálta utolsó garasait odaadni, csakhogy gyűjteményét szaporítsa s kiigazítsa. Neki feltett szándoka volt Kazinczy Ferenc minden munkáit kiadni, és az által a magyar haza nagy literátorának emlékét magát hozzá illő piedesztálra emelni. Isten megfejthetetlen végzése nem engedte meg neki, ezt a nagy-szerű munkát végbevinni. De annyi áldozat, annyi szorgalom és odaadás után, maradjon legalább annyi haszon, hogy ezen drágán szerzett gyűjtemény fordíttassék az ő hátra maradt adósságai kifizetésére. Tudod, hogy Sátoraljaújhely városának követelése több száz forintba megyen, s ha kifizetődik 2000 forint-*

²² Kazinczy Artúr levele Toldy Ferenchez, keltezetlen. Toldy írása: „vettem 1864. jún. 15.” MTAK Ktár Magy. Irodalmi Levelezés 4—r. 109.

ból, alig marad valami. Azt is tudnod kell, hogy nincs más forrásod boldogult atyád utáni terhek törlesztésére, csak a jövedelem azon irományokból, melyeknek nagy bece tagadhatatlan...²³

Az évek múltak, a hagyaték még eladatlanul hevert a deregnyői levéltárban. Amikor a levéltárat átrendezték,^{23/a} a hagyaték tovább költözött Berettőre Kazinczy Artúr otthonába. De ez még csak az a része volt a hagyatéknek, melyet közvetlenül Kazinczy Gábor halála után szortíroztak. Az 1870-es években Bánfalván is még számottevő anyag maradt, könyvek, kéziratok, okmányok. Így látja ezt Bokor József sárospataki főiskolai tanár, aki a Pesti Naplóban cikket írt abból az alkalomból, hogy Kazinczy Gábor halálának tizenkettedik évfordulóján, 1876-ban ellátogatott az egykori hírneves sárospataki diák utolsó otthonába.²⁴ Nagy benyomást tett rá, hogy Lónyay Sarolta ugyanolyan állapotban hagyta a kastélyt, ahogy az Kazinczy Gábor életében volt. A dolgozószobában a régi helyen álltak a vörösbársony huzatú ülőbútorok, a falon a Kazinczy Ferencről készített olajfestmény, két Napóleon kép mellett Toldy Ferenc és Deák Ferenc fényképe. A régi rendben álltak a hatalmas könyves-szekrények is, zsúfoltan megrakva könyvekkel. Bokor József belelapozott egyik-másik könyvbe, sok apró papírszeletet talált bennük Kazinczy Gábor jegyzeteivel sűrűn teleírva. Bokor József egy vonatkozásban mégis kifejezést adott rosszaságának is; úgy érezhette, hogy kötelessége szót emelni a nyilvánosság előtt Kazinczy Gábor hagyatéka védelmében. „Könyveinek egy része — írja — kézirati és kézmunkáinak gyűjteménye már nem teljes, megoszolva és félő, idegen kezekben.” Kit illethetett a megrovása? Hiszen Kazinczy Artúrra és Graven Lajosra semmiképpen sem vonatkozhatott az „idegen” jelző.

A kérdésre választ találunk ugyanebben a cikkben. Bokor József megemlíti, hogy Abafi Aigner Lajos a Pesti Naplóban 1876 március 23-án közzétett Kazinczy Gábortól származó leveleket. Persze, két levél leközlése még nem kelthette volna fel Bokor József aggályoskodását. De ha elolvassuk Abafinak a levelek közlése elé írt mondatait, bizonyosak lehetünk benne, hogy Bokor József az „idegen kezek”-kel Abafi Lajosra célozott. Abafi ezt írja: „Kazinczy Gábornak kezemnél levő irodalmi hagyatékában Deák Ferencnek néhány erekléjére találtam, és időszerűnek tartom azok közlését”. Ha ehhez még figyelembe vesszük azt is, hogy ezekben a hónapokban készítette elő Abafi új folyóiratát, a *Figyelőt*, amelyben nagy mennyiségben adott ki anyagot Kazinczy Gábor hagyatékából — és erről Bokor József is tudhatott — még inkább értelmet nyernek éles szavai. (Abafihoz sokszor voltak igazságtalanok kortársai, csak a tájékozott könyvkereskedőt látták benne, pedig el kell ismerni, hogy fáradhatatlan volt a régi irodalmi emlékek kiadásában és közzétételében, ha nem is dicsérhetjük mindig mint gondos és pontos közreadót.)

Bennünket elsősorban az érdekel, hogy jutott Abafi Lajos birtokába a Kazinczy Gábor hagyatékából elég számottevő csomag. Úgy okoskodunk, hogy

²³ Graven Lajos levele Kazinczy Artúrhoz, 1868, ápr. 1. EK Ktár H 92.

^{23/a} Paszlavszky Sándor: Szirmay Antal „Poeta Laureatus” = Figyelő 1878; Péter Mihály: A Lónyay grófok deregnyei levéltáráról. = Adalékok Zemplén vármegye történetéhez. Sátoraljaújhely, 1901. 9. sz. 277. l.

²⁴ Pesti Napló 1876. 95. sz.

Abafi fölfigyelhetett azokra a híresztelésekre, amelyek 1870-ben szárnyra kaptak arról, hogy az egyik lipcsei antikvárius tárgyalta Kazinczy Gábor örököseivel az értékes könyv és kéziratgyűjtemény megvételéről.²⁵ Miután ezekben az években több hagyaték került el Magyarországról külföldre, jogosan keltett aggodalmat, hogy Kazinczy Gáboréra is ez a sors várhat. Ismerve azonban Graven Lajosnak Toldy Ferenchez írt, és már idézett levelét, bizonyosra vehetjük, hogy ez a hír csak félreértésen alapult. Hiszen az örökség gondozói mindekelőtt azt tartották fontosnak, hogy a becses hagyatékot a magyar művelődés szolgálatába állítsák. Viszont, az is biztos, hogy kiszivároghatott a Tudományos Akadémia okvetetlenkedése és szűkkeblűsége, melynek következtében hosszú évekig kallódott és hozzáférhetetlen volt Kazinczy Gábornak Kazinczy Ferencre vonatkozó levélggyűjteménye, saját levelezése és egyéb, történeti és irodalmi gyűjtése is.

Feltehető, hogy Abafi Lajos, aki maga is szorgalmas könyv- és kéziratgyűjtő volt, nem maradt tétlen, és már 1870-től mindent elkövetett, hogy bepillantást nyerjen a hagyatékba. Eljutott a hagyaték kurátorához Gravenhez. Elsősorban a Kazinczy Gáborhoz írt leveleket szerette volna megszerezni publikálás végett. De mivel magyarázuk, hogy 1870-től 1876-ig egy lépéssel sem jutott előre? Adatok nem állnak rendelkezésünkre, de ha figyelünk az 1876-os évszámra, amikor Abafi elkezdte közölni a Kazinczy Gáborhoz írt leveleket, ez arra a következtetésre csábít, hogy Abafi sikertelen kísérleteit Toldy Ferenc ellenállásával is összefüggésbe hozzuk. Graven és Kazinczy Artúr, ha a hagyatékról volt szó — láttuk — siettek Toldy Ferencet beavatni a tervekbe. Így történhetett akkor is, amikor Abafi jelentkezett Gravennél. Toldy esetleg nem tartotta elég tudós felkészültségűnek Abafit, nem tartotta érdemes filológusnak sem ahhoz, hogy a hagyaték közzétételét rábízzák. Lebeszélte Gravent, hogy Abafival kapcsolatba lépjen. Így, Abafi évekig kénytelen volt elállni szándékától. Toldy Ferenc 1875. december 10-én meghalt, és halála változást idézett elő a hagyaték sorsában. 1876 elején a Tudományos Akadémia elhatározta, hogy megveszi Toldy Ferenc irodalmi hagyatékát. Ismeretes volt az akadémia vezetői előtt, hogy Toldi hagyatéka tartalmi vonatkozásban szorosan kapcsolódik Kazinczy Gábor hagyatékához. Ezért arról is döntés született, hogy megszerzik Kazinczy Gábor hagyatékát is. Így történt, hogy a gazdag gyűjtemény egy része több mint egy évtized után végre eljutott a Tudományos Akadémia kéziratárába.²⁶

Kazinczy Artúr most már hajlott arra, hogy eleget tegyen Abafi kérésének, és a családnál még mindig bőven maradt anyagból átadja neki közlésre leveleket és egyéb anyagot apja hagyatékából. Annál is inkább, mert Abafi közben lapszerkesztő lett, és arra tett ajánlatot, hogy folyóiratában, a *Figyelőben* júniustól, a lap megindításától kezdve sorozatosan közkinccsá teszi Kazinczy Gábor gyűjtéseit.²⁷ Abafi legfontosabb célkitűzése valóban az volt, hogy lapjá-

²⁵ Századok 1870. 4. sz. 137. l.

²⁶ Jakab Elek beszámolója: A M. Tud. Akadémiai Kézirattár bevezetett rendezéséről. = Magyar Könyvszemle. 1891. 318. l.

²⁷ EK Ktár H 92/a|12.

ban történelmi és irodalmi érdekű kéziratokat tegyen közzé. Ezek között első-sorban Kazinczy Gábor hagyatékára gondolt. Sőt lehetséges, hogy éppen az bátorította fel a lapalapításra, hogy ekkor már hozzáférhetett a hagyatékhoz. Tíz évvel később a *Figyelő*ben Naményi T. Lajos a lap indulására visszapillantva, felidézte, hogy annakidején egy fiatal irodalomtörténétíró, bár elismerte a közlőny életrevalóságát, nem hitte, hogy a szerkesztő a második füzet számára egyáltalán fog közleményeket kapni. Nos, Abafi vállalkozása valóban kockázatos volt, de hogy nem fulladt kudarcba, sőt, hogy tizenhárom évig fönntart-hatta magát, annak volt köszönhető, hogy volt anyaga a folyamatos közléshez a Kazinczy Gábor-hagyatékból. Egymást követte a *Figyelő*ben Tompa Mihály, Szemere Miklós, Szemere Pál, Toldy Ferenc, Arany János, Ipolyi Arnold, Szalay László, Irinyi József, Pákh Albert Kazinczy Gáborral váltott levelezésének közlése. Jutott bőven anyag a lapba Kazinczy Ferenc levelezéséből és a Kazinczy gyűjteményében megőrzött kiadatlan versekből is.

Nem lehet kétségbevonni: mindezzel Abafi *Figyelő*je szolgálatot tett Kazinczy Gábor munkássága frissentartásának is. De a Kazinczy család egyre nehezebben nézte el, hogy Abafi gyakran elfelejtette közleményeiben megnevezni forrását,²⁸ a Kazinczy hagyatékot, azt meg különösen zokon vette, hogy nem volt elég rendszerető és felelősségteljes a kéziratok visszajuttatásában. Több kéziratot, főleg leveleket nem tudott Kazinczy Artúr visszaszerezni tőle. Ezért 1885 után úgy döntött, hogy nem bocsát Abafi rendelkezésére több anyagot. 1886-tól a közlések a lapban erősen megcsappantak. Abafi csak azt az anyagot tudta közölni, ami 1885-ig birtokába jutott. A folyóiratban 1889-ben Erdélyi János levelestára került a középpontba. A cikkíró, Erdélyi Pál bevezető mondatai is arra utalnak,²⁹ hogy a folyóirat szerkesztője lezárta a közléseket a Kazinczy Gábor-hagyatékból. Mintegy epilógusként még közzétettek szemelvényeket Kazinczy Gábor elmélkedéseiből. Ez tett pontot Abafi és a Kazinczy család kapcsolatára. A folyóirat helyzetét ebben az időben anyagi bajok súlyosbították, és Abafi kénytelen volt lapját 1890-ben megszüntetni.

Mi lett a sorsuk a Kazinczy Gábor-hagyatékból Abafinál maradt kéziratoknak? Néhány levél, amelyet Tompa Mihály írt Kazinczy Gábornak Darnay Kálmán sümegi múzeumigazgatóhoz került az 1900-as évek elején.³⁰ Egy levele Tompa Mihálynak, amelyet Abafi 1881-ben a *Figyelő*ben a 6. szám alatt publikált, majdhogynem elveszett számunkra, ezt Berlinbe adta el egy Lieppmannsohn nevű kéziratkereskedőnek. Csatkai Endre tanúsítja ezt, aki 1925 körül Berlinben ebben a könyvkereskedésben vásárolt kéziratgyűjteménye számára kéziratokat, és ezek között megtalálta, és megvásárolta Tompa Mihály levelét is.³¹ Abafi halála után 1909-ben fia ifj. Aigner Lajos eladta a Széchényi

²⁸ EK Ktár H 92 | 12.

²⁹ „E folyóirat hasábjain Erdélyi János levelestáráról írt közleményem nem áll előd és példa nélkül, hogy egyebet ne említsek: Kazinczy Gábor hagyatéka és levelei az alig múlt-ban voltak ismertetve” = *Figyelő*. 1889. 1. l.

³⁰ Tompa Mihály: *Levelezés*. Bp., 1964, II. 377. l.

³¹ Csatkai Endre: Kazinczy Ferenc könyvtárából származó kolligátum. = Magyar Könyvszemle. 1959, 363. l.

Könyvtárnak apja hagyatékát, és ezzel a Széchényi Könyvtár birtokába került a Kazinczy Gábor hagyatékából való több kézirat is.

Még javában folyt a *Figyelő*ben a Kazinczy-hagyaték közlése, mikor egy irodalmi pályája kezdetén álló fiatalember, Csanádi Sámuel arra vállalkozott, hogy megírja Kazinczy Gábor részletes életrajzát, és elkészít egy kiadványt is: Kazinczy Gábor teljes levelezését. Hogyan jutott ehhez az elhatározáshoz?

Csanádi Sámuel jogásznak készült,³² de irodalommal is foglalkozott, cikket írt Katona Józsefről, Madách Imréről. Tanulmányainak nyári szünetében 1884-ben nevelői állást vállalt, és a véletlen éppen Berettőre vitte. Itt kapcsolatba került Kazinczy Artúrral, aki barátságába fogadta. Ráirányította figyelmét apja könyvtárára, és Csanádi hozzáférhetett Kazinczy Gábor kézírataihoz és levelezéséhez is. Nemcsak érdekelte őt, amit itt talált, hanem ettől kezdve szinte személyes ügyévé vált minden ami Kazinczy Gábor életművével összefüggött. Ő, a fiatal generáció Kazinczy Gáborra már mintegy a történelmi nagyságra tekintett, alakja egyre magasabbra nőtt benne, ezzel párhuzamosan egyre jobban vonzotta a feladat, hogy elmélyedjen munkásságában és ennek során megírja tudományos életrajzát.

Csanádi tevékenységének első terméke egy cikk volt a *Fővárosi Lapok*-ban.³³ Cikke több szempontból is figyelmet érdemel. Elsősorban azért, mert bemutatja a Berettőn őrzött hagyaték anyagát. Leírásából kiderül, hogy ebben az időben még mennyi XV., XVI., XVII. századra vonatkozó eredeti történelmi okmány és másolat volt ott. Gondos áttekintést nyújtott a hagyaték XIX. századi anyagáról is, Kazinczy Gábor politikai műveinek kézíratairól, szép-irodalmi dolgozatairól és műfordításairól. Az egész hagyatékról ezt állapítja meg, Abafira célozva: „Bár több érdekes és értékes dolog részint lelkiismeretlenség, részint kiadás miatt immár hiányzik belőlük — mert több munka kiadásánál meg sincs említve, hogy a Kazinczy hagyományából való — mégis a megmaradt tömeg is sok becses anyagot tartalmaz, eleget arra, hogy Kazinczy Gábor nevének szép emléket biztosítson.” Csanádi méltatja a hagyatékban talált nagyszámú magánlevél jelentőségét, mint gazdag forrásanyagot Kazinczy Gábor életrajzához. Ezekből a levelekből később közölt is szemelvényeket.

De nem elégedett meg azzal, hogy csak a keze ügyébe került levelekkel foglalkozzék, nekigyürkőzött a teljes levelezés kiadásának előkészítéséhez. Munkáját felidézi egy felhívás, melyet 1886-ban a *Zemplén* c. lapban tett közzé ezzel a címmel: *Kérelem Zemplén megye t. közönségéhez*.³⁴ „Bizalommal fordulok Zemplénmegye hazafiúi közönségéhez, kérve azokat, kikkel Kazinczy Gábor valaha levelezésben állott, hogy az által írt leveleket — amennyiben megvannak — alulírottnak rövid időre átengedni méltóztassanak. E kérelem indoka a cél: egyrészt Kazinczy Gábor emlékét föleleveníteni és maradandóvá tenni, másrészt a hazai irodalmat egy kincssel gazdagítani. Kazinczy Gábort ugyanis az új nemzedék alig ismeri. Csak az öregek tudják, hogy egész életét a hazai kultúrának szentelte, hogy ihlet szavával elbájolta a szíveket, és tetszése

³² Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. II. Bp., 1893. 157. hasáb.

³³ Csanádi Sámuel: Kazinczy Gábor irodalmi hagyatéka. = *Fővárosi Lapok* 1885. 143. sz.

³⁴ *Zemplén*. 1886. május. 2. 18. sz.

szerint kormányozta az elméket, hogy nagy tehetség és nagy jellem volt. Ilyen férfiút a feledésnek átengedni, munkálkodását meg nem menteni bűn volna, és csak kötelességét teljesíti az, ki munkálkodását bemutatja a jelenkornak, hogy nevét méltán a dicsőséggel együtt emlegessék mindenkoron. E dicsőség fényéből Zemplén megyére is jut sugár. E megyének szülötte ő, itt szolgált először a közügynek, itt aratta első szónoki sikereit, élte legboldogabb napjait családja körében, és itt alussza örök álmát. Nem lehet hát érdek nélkül e megyére, ha egy kitűnő fiának kultusza emeltetik. Kazinczy igen nagy levelezést folytatott. A gyűjtőnek lehetetlen mindazokról tudomást szerezni, kikhez leveleket írt. Ez úton kéri hát, ismételve mindazokat, kiknek Kazinczytól levelek (vagy akár csak egy levél is) birtokukban vannak, szíveskedjenek azokat alulírott nevére Budapestre Régi Pósta utca 2. sz. alá küldeni; úgy maga, mint az irodalom nevében köszönettel fogná azokat visszajuttatni. Budapest, 1886. április 29.”

Csanádi sajnos nem tudta befejezni, amit elkezdett. 1887. március 10-én hirtelen meghalt. Mindössze huszonnégyéves volt. Az általa összegyűjtött anyag sorsáról többé semmi említés nem történt.

Már az eddig elmondottakból is kitűnik, hogy Kazinczy Gábor hagyatéka nem maradt együtt, hanem több helyre szóródott szét. Ezt igazolja az a körülmény is, hogy családi irathagyatékokból, magángyűjtőktől napjainkban még mindig előkerülnek eddig ismeretlen darabok Kazinczy Gábor levelezéséből.³⁵ A hagyatéka legnagyobb része a Tudományos Akadémia könyvtárában őrzött anyag. A Széchényi Könyvtár kéziratárában gondozott több hagyatékból (Bajza József, Egressy Gábor, Szabó Károly stb.) találunk Kazinczy Gábor leveleket. Ezek mellett nem kisebb fontosságú — sőt mint az a későbbiekben ki fog derülni még érdekesebb is — az Egyetemi Könyvtár gazdag Kazinczy Gábor gyűjteménye.

Ennek az anyagnak egy része, a többi könyvtárral ellentétben, ahol más gyűjteményekbe van beleágyazva, együtt tartott és kezelt különgyűjtemény és együtt is van nyilvántartva könyvtárunk nyomtatott kéziratkatalógusában.

A hagyatéka 16 kötetből és egy tékából áll. A 16 kötet tartalmilag három csoportra oszlik. Az első csoporthoz tartozik 8 kötet, ebből 6 kötet kézirat Kazinczy Gábor szépirodalmi, történelmi munkáinak és műfordításainak összegyűjtött anyagát foglalja magába, 1 kötetben vannak a beszédei és 1 kötetbe vannak összegyűjtve Kazinczy Gábor íróbarátaitól származó szépirodalmi dolgozatok, melyeket Kazinczy megőrzött magánál, köztük vannak Erdélyi János, Tóth Lőrinc, Ormos László, Szemere Pál, Jókai Mór kézírásai. A második csoportot alkotja Kazinczy Gábor levelestára, 7 kötet; ebből 6 kötet a Kazinczy Gáborhoz írt leveleket tartalmazza, 714 levelet és 1 kötet Kazinczy Gábor levélfogalmazványait őrizte meg. Végül, egy kötetben Kazinczy Gábor életrajzára vonatkozó iratokat és feljegyzéseket találunk. A 16 kötet különböző nagyságú, egyforma kékeslilás papírkötésben van bekötve, a kötetek hátán

³⁵ Az Egyetemi Könyvtár 1962-ben Esti Gábortól megvásárolt egy levelezés-gyűjteményt. Ebben Szilágyi István 1859-ben írt két levelének címzettje Kazinczy Gábor; 1967-ben a Miskolci Állami Levéltárban Szemere Bertalannak Kazinczy Gáborhoz írt eddig ismeretlen leveleit találták meg.

élenkpiros címken aranynyomással van felírva a kötetek címe, jelzete, és kötet-száma, alatta az Egyetemi Könyvtár címere található.

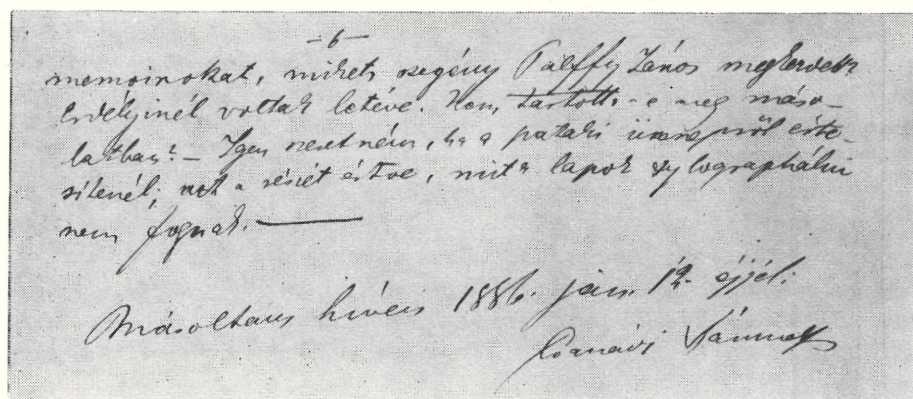
Ha a kötetekbe belelapozunk rögtön szembetűnik, hogy a hat kötet levelezés kivételével, amely a levelezőtársak nevének betűrendjében és ezen belül időrendben lett csoportosítva — a többi kötet összeállítása nem történt körültekintéssel, nincs csoportosítva sem témák, sem időrend szerint, az anyag közé belekeveredtek oda nem tartozó levelek, oda nem tartozó jegyzetek, több lap fordítva lett bekötve. Csak arra gondolhatunk, hogy egy előkészületi stádiumban levő anyagot kötöttek össze.

Külön figyelmet érdemel az a kötet, amely a *Kazinczy Gábor életére vonatkozó adatok* címet viseli. Aki ennek a kötetnek az anyagát összegyűjtötte, annak gondja volt arra, hogy a Kazinczy Gábor életére vonatkozó legapróbb dokumentumokat is megőrizze. Az összeállítás élén Barabás Miklós rézkarca áll Kazinczy Gáborról. Utána Kazinczy kézírásos bevételi és kiadási naplójának 1841-től vezetett lapjai következnek, folytatja az összeállítást a Kazinczy Gábor részére 1849-ben Kassán kiállított útlevelével, haditörvényszéki okmányokkal és Kazinczynak a budapesti haditörvényszékhez felterjesztett irataival. Itt mintha kifáradt volna az összeállító. A csoportosításban az időrend teljesen felborul, rendetlen összevisszaságban következnek levelek, folyóiratkivágatok, lapkivágatok, Kazinczy Gábor beszédvázlatai, egy ceruzával és tollal írt összeállítás: Kazinczy Gábor irodalmi hagyatékában talált különböző dolgozatok lajstroma.

Igen fontosak számunkra azok a bejegyzések, amelyek szinte végigkísérik az összehordott dokumentumokat. A jegyzeteket minden kétséget kizáróan ugyanaz a kéz írta. A közlemények eleven hangja írójuk személyességét érvényesíti. A dokumentumok között van egy levél, amelynek írója Kazinczy Gábor kérésére egy kisdédóvó céljaira adakozik 1846-ban. Ennek a levélnek a hátlapján tintával írva ezt olvashatjuk: „Száz meg száz ilyen levelet kapott Kazinczy. El nem képzelhető fáradás kellett akkor valaminek a létesítéséhez, de Kazinczy el nem képzelhetőleg fáradhatatlan volt.”³⁶ Ez alatt a jegyzet alatt Cs. S. jelzés áll. Nem kellett sokáig gondolkodnunk a nevet jelző kezdőbetűk megfejtésén. A levél szomszédságában ráakadtunk egy pecséttel ellátott okmányra, amely azt tanúsítja, hogy a budapesti királyi magyar tudományegyetem rektora Csanádi Sámuel kecskeméti születésű jog és államtudományi hallgatót 1884. március 15-én beiktatta az egyetem anyakönyvébe. Hogyan illik bele ebbe a kötetbe ez az okmány? Véletlenül került volna az iratok közé? Erről szó sincs. A magyarázatot megtaláljuk az okmány hátlapján, a ceruzával sűrűn teleírt sorokban. A *Pesti Napló*ban 1864. április 21-én megjelent, Kazinczy Gáborról írt nekrológ szövegét másolta ide — biztosan hirtelenjében nem talált más papírt, amire írhatta volna — Csanádi Sámuel. Neve itt ugrott ki először. Most már nem volt kétséges az előbbi írás kezdőbetűinek megfejtése sem. De nem kellett különösebb vizsgálatnak alávetni azt a jegyzéket sem, amely a Kazinczy Gábor hagyatékában talált műveket vette számba. Ez is Csanádi Sámuel írása és a többi feljegyzés szintén.

³⁶ EK Ktár H 92.

Nyomon követhetjük tovább is a szálat, amelyek hagyatékunkat Csanádi Sámuellel kötik össze. Ha elővesszük a hagyatékhoz tartozó tékát,³⁷ ebből további következtetéseket vonhatunk le. A téka kis alakú, barna papírkötésű, a hátán zöld vászonvignettán nyomtatott aranybetűkkel van írva a felirat: *Kazinczy Gábor írásai*. A téka legalább ötven évvel előbb készült, mint a többi kötet papírkötése. Feltehetjük, hogy ezt a tékát még Kazinczy Gábor csináltatta iratai számára. A tékában azonban nem Kazinczy Gábor írásait találjuk, hanem leveleinek másolatát, 207 darab kézzel másolt levelet. A másoló kézírása megegyezik az életrajzi dokumentumkötetet végig jegyzetelő Csanádi Sámuel kézírásával. A teljes bizonyosságot itt is megleljük, mert két levél végén ismét megörökítette a nevét. Lemásolta Kazinczy Gábor Szemere Miklóshoz intézett két levelét. Az egyik végére ezt írta: „*Másoltam híven 1886. jan. 12. éjjel Csanádi Sámuel.*” A másik végén ez áll: „*Másoltam 1886. jan. 13. Csanádi.*”

Ahhoz, hogy hitelesen össze tudjuk állítani az Egyetemi Könyvtárban őrzött hagyaték történetét, segítségünkre volt egy másik gyűjtemény, amely szorosan hozzátartozik ugyan a hagyatékhoz, mégis más szakban kapott helyet, és külön lett kezelve. Ez egy nagy alakú barna papírkötésű téka,³⁸ a hátán nyomtatott arany betűkkel van felírva: *Kazinczy Gábor dolgozatai. 1840.* A téka ugyanolyan jellegű, mint amit már megismertünk a Kazinczy Gábor-hagyatékban. A téka hátára ragasztott papírcímkén ez áll: *Batthyány Lajos élete*. A téka tartalma évtizedekig feltáratlan volt. Ha rászánjuk magunkat, hogy a cédulák százai között rendet teremtsünk, feladatunk szempontjából perdöntő iratokra bukkanunk. Kazinczy Gábornak Batthyány Lajos életrajzához készített jegyzetei és újságkivágatok között 25 levélfogalmazványt, tisztázásra váró impurumot találtunk. Elég egy pillantást vetni az írásra, hogy kitűnjék, ezeket nem Kazinczy Gábor írta, hanem hagyatékának gondos ápolója, Csanádi Sámuel.

³⁷ EK Ktár H 94.

³⁸ EK Ktár G 282.

Csanádi Sámuel 1885 végén fogott Kazinczy Gábor levelezésének összegyűjtéséhez. Ebben az időben Pesten él, egyetemi tanulmányai mellett adóhivatali kistisztviselő. De minden szabad idejét Kazinczy Gábor hagyatékának szenteli. Ügybuzgalmát és vállalkozókedvét mutatja, hogy nem rest felkeresni mindenkit, aki tudomása szerint ismerte Kazinczy Gábort, barátait, vagy ha azok már nem voltak az élők sorában, hozzátartozóikat. „K. leveleinek összegyűjtése érdekében ma kánikulai hőségben voltam többek közt Jakabfalvay Gyula és Mocsáry Lajosnál – írja egy feljegyzésében³⁹ – mindkettőjükkel 1–1 óráig beszélgettem.” „Interjú”-ját 1886. május 24-én délután 6 órakor vetette papírra, és olyan érzékletesen őrizte meg a beszélgetéseket, olyan hangulatot teremt, és olyan modernül fogalmaz, hogy úgy tetszik mintha egy száz évvel később készített magnetofon felvételt hallanánk. A napfényre került levél-fogalmazványaiában is aktivitását és emellett elsősorban írói erényeit csodáljuk. Hogy milyen lelkesedés hajtja, ahhoz álljon itt Jókai Mórhoz írt levele.⁴⁰

„Jócsillagom birtokomba juttatta K. G. irodalmi hagyományát, és én boldog vagyok, hogy ama fényes szellem fejlődését, sokoldalú működését, ama nagy jellemet egész valójában megismerhettem. E jellemet rajzolni, e működést feltüntetni, a küzdelmeket, melyekben része volt, vázolni: szóval élete folyását és munkálkodását holt betűkkel bemutatni a világnak: ahhoz a dicsőhöz méltó dicső toll kellene.

Az érzés, mely K. iránt engem eltölt, főképp azonban a fiúi kegyelet [Artúr] erre nem képesek; legfeljebb azt a borzasztóságot képesek elenyésztetni, hogy munkálkodásának gyümölcsét az egerek ne egyék meg.

Amit specialiter az én parányiságom szerkeszt: beszédei és levelei. Különösen ez utóbbira fektettem a fő súlyt. Kitűnő levélíró ő, egészen a Ferenc tanítványa – styl tekintetében, de a szívének tanítványa, hol érzései háborognak.

Óhajtandó volna, ha lehetőleg teljes számban kerülnének össze a levelek. Ez óhaj kifolyásaképp méltóztassék venni mélyen tisztelt uram, hogy merész vagyok oly drága idejéből most egy percet elvonva, kérni, ha netán volnának gyűjteményében K.-tól levelek, ne sajnálná azt nekem rövid időre lemásolás végett átengedni. (Azt a titkos óhajtásomat persze nyilvánítani sem merem, vajha a nemzet nagy költője ha még oly kevés, ha még oly csekély adatot nyújtani kegyes lenne arról, aki az ő cultusát a Bács kies völgyében már akkor oly híven ápolta.)

Ezer és ezer bocsánatot kérek, mélyen tisztelt uram, hogy nem maradtam elég tárgyilagos. De oly nehéz ez nekem, ha K.-ról beszélek, kit előttem az ismeret oly magasra helyezett, és kinek sorsa annyi könyt csalt szemeimből.”

Hasonló kérést fogalmazott meg Csanádi Arany Lászlóhoz, Doleschall Frigyeshez, Görgey Istvánhoz, Graven Lajoshoz, Gönczy Pálhoz, Ipolyi Arnoldhoz, Serényi Lászlóhoz, Szabó Károlyhoz, Szvorényi Józsefhez, Tárkányi Bélához, Tóth Zsigmondhoz, Vittályi Szaniszlóhoz, Weér Farkashoz és másokhoz. Több fogalmazványa nincs befejezve, azt sem tudni, a tisztázatot el-

³⁹ EK Ktár H 92.

⁴⁰ EK Ktár H 92|a|8.

49212

~~han trudas, i en manuskript av Kärlekens~~

Attest

[illegible]

Közebb levél.

Engazic hat Petkuletsen'jan meghis'lethailz
 kappereit megh' erik k'otmetunz k'el
 petin, megh'el m'arad, m'gumet' l'ovet
 k'ep, 'ot'm'et'at' a'antia, valot', megh'
 k'et'et'et'!

de mo'leerich poff

F v. *Cereale* Larkspur
v. *formis* Riv. d'Altoja

küldte-e a címzeteknek. Annyi bizonyos, hogy másolatában Kazinczy Gábor 207 levele maradt ránk, többek között Kazinczy Gábor Lévay Józsefhez írt 36, Szvorényi Józsefhez írt 18, Tárkányi Józsefhez írt 9, Tompa Mihályhoz írt 12, Balássy Ferenchez írt 8, Ipolyi Arnoldhoz írt 5 levele. A levelekhez Csanádit a személyesen vagy levélen keresztül felvett kapcsolatok segítették hozzá.

Csanádinak egy keltezés nélküli levélfogalmazványa különösen fontos számunkra, mert Kazinczy Gbor hagyatékának zaklatott sorsát több szempontból is megvilágítja.⁴¹ A fogalmazvány válaszlevelél egy meg nem nevezett levélíróhoz, akitől Csanádi Kazinczy Gábor három levelét kapta meg és másolta le. Először a levélírónak azt a félreértést tisztázza, hogy Kazinczy Arthúr „néhány hitvány forintért kidobta apja irományait idegen kezekbe”. Csanádi erre így válaszol: „lelkiismeretemre mondhatom, hogy az iratok történetét tökéletesen ismerem, s ismerem azon körülményeket is, melyek sorsukra mindenkor döntő befolyással voltak. S ezen ismeret feljogosít arra, sőt kötelességemmé teszi ezen állításának túlszigorúságáról meggyőzni. Nem félek, hogy ez rossznéven fogja venni, sőt azt hiszem örömeire fog szolgálni a tény, hogy a Kazinczy kultusz nem szentségtelenített meg. Legbiztosabb tudomásom, hogy Arthúr soha egy árva fityinget sem nem kért, sem nem kapott ama irományokért. A cél, melyet ez előtt több mint tíz évvel az irományok átadása által elérni vélt: a legnemesebb érzésben leli forrását. Olvastam az átvevő kiadónak akkori levelét: minden széppel és jóval biztatja Arthúrt, az irományok rendezésével, kiadásával, apja emlékének föllevenítésével, a Kazinczy Gábor nevének nagyváltatásával. Igaz, Arthúr könnyelműsége megkapta büntetését. Az átvevő lelkiismeretlenül bánt a szentségekkel. Szétszórva, sokszor K. G. nevének megemlézése nélkül saját neve alatt adott ki a gyűjteményből. De Arthúr könnyelmű tette is menthető, ha tekintjük azon viszonyokat melyekben akkor élt, s késztetve volt fájó szívvel nézni, amint az őrizetlen iratokat — neki nem volt még akkor otthona — a látogatók csomószámra hordják szét. Több mint két évvel ezelőtt a sors összehozott Arthúrral (Berettőn). Ismeretiségünk eredménye lőn a meghatalmazás, melynél fogva az iratokat Aignertől (így hívják a kedves urat) átvehettem, és belátásom szerint rendelkezhettem vele.” Ezután elmondja Csanádi, hogyan fogott munkához, és hogyan képzei a hagyaték elrendezését és feldolgozását. A történelmi forrásanyagot felajánlotta a tudományos akadémiának megvételre. Elő van készítve kiadásra Kazinczy Gábor Werther és Tasso fordítása; kisebb esszéi, amelyek az Olcsó Könyvtárban fognak megjelenni. A Szemere Pál fölött tartott emlékbeszéd már elhagyta a sajtót. Ezután így folytatja: „Végre előttem állt a harmadik csomó. A hozzáírt levelek nagy tömege s beszédei s az általa írt levelek egy részének impuruma. Az eszme, K.-t életrekelteni, az ő genialitását, lelki nagyságát a jelen és későbbi koroknak bemutatni — tápot nyert a levelek és beszédek olvasása által. Arra gondoltam, hogy memoire irodalmunk mily szegényes, levélgyűjteményeink alig vannak. Beláttam, hogy e levelek vajmi hatalmasan jellemzik a szomorú kort s e kor viszonyait s dicsőségünkre való szellemét. A nagy ész és a nagy lélek hatalmát a beszédeken vettem észre. Éreztem, hogy K. G. leveleiből a „nagy” Kazinczy szellem beszél, hogy amily rossz novella — oly kitűnő levélíró — s megfogant bennem az eszme, a levelek és beszédek kiadása által K.-nak emlékét emelni aere perennius. Előttem álltak a nehézségek, — kedvvel néztem eléjük. F fiatal vagyok, s ez mindent megmagyaráz, de éppen ifjúságom merült fel előttem legnagyobb akadályként sok okból, s én

⁴¹ EK Ktár H 92|a|12.

minden valószínűség szerint lemondok terveimről hogy ha az irodalom egy-két legkiválóbb egyénisége nem buzdít a munkára. S a munkálkodás közben egyre több kedvet kaptam. Elismert nevű nagy férfiak K. egykori kortársai, kiket én csak távolról mertem tisztelni, küldték be hozzám K. leveleit, serkentve a munkát s nem egyszer jó tanácsaikkal szolgálva. S e tanácsokat szem előtt tartani, sőt minden nevezetesebb lépésnél a bölcsőbbek tanácsát kikérni — ez legfőbb elvem. Igaz, (bár a levelek tulajdonomat nem képezik) »az írói tulajdonjog törvénye« nem gátolhatja, hogy a leveleket egyre másra kiadjam, s kevés anyagi előny is járhatna evel: de hát célom-e ez? de hát annyira van-e csak lelkem eltelve K. csupa nagyságával, hogy erre képes volnék? nem célom-e. K. alakját minél hívebben feltüntetni, és az irodalomnak egy becses gyűjteményt szolgáltatni? S tehetném-e ezt, ha magándolgokat zavarnék össze közügyekkel... Megvallom, hogy reám, ki Kazinczy egész lényébe behatolni iparkodom, nagy érdeklődéssel bír a láthatólag legérdekesebb adat is, és nagy érdeklődéssel olvastam K. magánleveleit is. Meglehet, ha Isten erő ad, megírom életrajzát is, és e miatt is óhajtanám valamennyi leveleit olvasni. Ez óhajomnak többek, így például Lévy József is megfelelt, elküldte a hozzáírt és Tompához írt nagyszámú leveleket, nem azért, hogy valamennyit kiadjam, de hogy belátásom szerint felhasználhassam. Elég határt fog szabni a gyűjtemény sajtó alá bocsátása előtt oly egyének segítsége, akik kritikája helyességéhez kétség nem férhet. S hogy a biztos felveendő levelek kiadása megegyezik K. intentiójával, azt is merem mondani: merem pedig következtetve azon körülményből, hogy K. nagyobb leveleinek nagy részét gondosan lemásoltatta.»

Íme, milyen határozott elképzelésekkel törekszik Csanádi Kazinczy Gábor levelezésének összegyűjtésére! Ugyanilyen szigorú tudatossággal készült Kazinczy Gábor életrajzának megírására is. Az életrajzi dokumentumokat magába foglaló kötet tanúságtétel erre. De az összefüggések miatt érdemes ezzel kapcsolatban ismét elővenni a levélfogalmazványokat. Doleschall Frigyeshez, Kazinczy Gábor orvosához írt leveléből idézünk „Másik kérelmem alapja az, hogy tudom, miszerint t. doktor úr gyógykezelt K.-t és halála éjjelén is ágyánál volt (gondolom, csak halála után). E tekintetben bátorkodnám... lehetőleg részletes leírását, különösen pedig: magában hordta-e baját gyerekkora óta? (14 éves korában nagy beteg volt.) A munka, megerőltetés okozta, vagy csak elősegítette-e baját? A betegség tudományos megnevezése. Utolsó napjai. Utolsó éje. Eszméleténél volt-e mindvégig? Tudta-e, hogy meg fog halni? s ha igen, mily lélekkel viselte e tudatot? Ezek persze csak egy laikus kérdései.”⁴²

Szinte lépésről lépésre követhettük hagyatékunk keletkezését a szerencsésen fennmaradt dokumentumok segítségével. Hátra van még annak a tisztázása, hogy mikor és hogyan került az Egyetemi Könyvtár kéziratárába ez az igen jelentős hagyaték.

A kéziratkatalógusunkból nem kapunk feleletet. 1889-ben jelent meg nyomtatásban az Egyetemi Könyvtár kéziratainak címjegyzéke, ebben még nem szerepel a Kazinczy Gábor-hagyaték, de az 1907-ben megjelent Kaprinay katalógushoz csatolt függelék már feltünteti a kéziratok között. A katalógusból

⁴² EK Ktár H 92|26|.

tehát mindössze azt a támpontot nyerjük, hogy a hagyaték az 1889-től 1907-ig terjedő tizennyolc év alatt kerülhetett könyvtárunkba. Feltűnő viszont, hogy a szerzeményi naplókban sehol, semmiféle feljegyzést sem találunk róla. Ismét magához a hagyatékhoz folyamodtunk és úgy hisszük, hogy Csanádi Sámuel egy közlése ebben a problémában is eligazít.

Csanádi több levelében is célzott arra, hogy a birtokába jutott anyag egy részét, a XVI., XVII., XVIII. századra vonatkozó történeti forrásanyagot felajánlotta megvételre a Tudományos Akadémiának. Az életrajzi dokumentumkötetben⁴³ megtaláltuk Csanádi levélfogalmazványát, amelyet a Tudományos Akadémia könyvtári bizottságához címzett. Ebben felsorolja, hogy milyen anyagról van szó: Cserei Mihály, Apor Péter, Bethlen Gábor életére vonatkozó nagyrészt kiadatlan okmányokról és a mohácsi vész idejéből származó kiadatlan oklevelekről. Úgy vélte, hogy a Tudományos Akadémia megmenthetné és tudományosan értékesíthetné ezt az anyagot. A gyűjtemény anyagi becsének megállapításához egy bizottság kijelölését kérte. Csanádi fogalmazványa keltezetlen, de tudjuk hogy az Akadémia 1885. február 23-án megtartott ülésén felolvasták Csanádi levelét és a II. osztályt kérték fel, hogy majd terjessze elő a beadvánnyal kapcsolatos véleményét.⁴⁴ A Tudományos Akadémia ülésein többé nem esett szó Kazinczy Gábor hagyatékáról.

Szilágyi Sándor történész, az Egyetemi Könyvtár akkori igazgatója, mint az Akadémia II. osztályának tagja, véleményünk szerint, ekkor kerülhetett kontaktusba Csanádi Sámuellel. Szilágyit Kazinczy Gáborhoz fiatalkorától kezdve barátság fűzte. Ő Kazinczyhoz hasonlóan szenvedélyes kéziratgyűjtő volt. Ez volt levelezésüknek is legfőbb témája. Nem csodálkozhatunk, sőt mi sem természetesebb, hogy Szilágyi Sándort érdekelte a Csanádihoz került hagyaték. Számára is fontos és értékes volt minden, ami Kazinczy Gábor személyére és munkásságára vonatkozott.⁴⁵ Valószínűleg ő is azok közé az „*elis-mert nevű nagy férjiek*” közé tartozott, akik Csanádit tanácsaikkal segítették munkája közben. Csanádi halála váratlanul következett be, rövid betegség után. A hagyaték gazdátlanul maradt. Feltehetjük, hogy Szilágyi, akinek szívéen feküdt a hagyaték sorsa, magához vette, hogy megmentse a szétszóródástól, talán foglalkozott azzal a gondolattal is, hogy kiadja Kazinczy Gábor levelezését.

Szilágyi Sándor 1899. január 12-én meghalt. Hagyatékát még ebben az évben megvette az Egyetemi Könyvtár.⁴⁶ Ezzel együtt kerülhetett a könyvtárba a Kazinczy Gábor-hagyaték is. Ezért nem szerepel külön a szerzeményi naplóban. A Szilágyi-hagyaték feldolgozása csak lassan haladt. Dedek Crescens Lajos, a kéziratár akkori őre, kiválasztotta ugyan a Szilágyi-hagyatékból Kazinczy Gábor hagyatékát, de valószínűleg elfelejtkezett a további feldolgozás-

⁴³ EK Ktár H 92.

⁴⁴ Akadémiai Értesítő. 1885. 35. l.

⁴⁵ Szilágyi Sándor kapcsolatukról így ír: „Gazdag ismereteit, útmutatásait mind bősséggel tárta fel előttem, ha történeti tanulmányaim közben tanácsát kértem. Figyelmeztetéseit, tanácsait minő szeretettel intézte hozzám, ha műveimben valamit látott, mit megrovandónak hitt”. = Rajzok a forradalom utáni időkből. Pest, 1876. 44. l.

⁴⁶ Máté Sándor h. könyvtárigazgató jelentése. EK Irattár 1899/241.

ról, és csak mikor a nyomtatott katalógus számára a kéziratkatalógus kiegészítését készítette elő, 1906-ban, akkor vehette elő ismét a Kazinczy Gábor-hagyatékot. De nem volt már ideje, hogy véglegesen elrendezze. A Csanádi által elrendezett anyag önként kínálta a katalógizálás fejezeteit. Dedek Crescens Lajos csak jelzettel látta el, és sietve bekötötte. A Kazinczy hagyaték kötése teljesen azonos a Szilágyi-hagyatékban levő több más kézirat kötésével.

Gondolatmenetünk során nyilvánvalóvá vált, hogy az Egyetemi Könyvtárban őrzött Kazinczy Gábor-hagyatékot Csanádi Sámuelnek köszönhetjük. Az ő érdeme a hagyaték elrendezésének koncepciója, a levelek és az életrajzi dokumentumok összegyűjtése. Fájó, hogy munkája torzó maradt, de az bizonyos, hogy aki ezentúl Kazinczy Gábor leveleivel és életrajzával foglalkozik nem hagyhatja említés nélkül Csanádi Sámuel nevét.

THE INHERITANCE OF GÁBOR KAZINCZY

(Summary)

Gábor Kazinczy (1818—1864) the politician and author deserves our respect for his studies of sources of Hungarian literature and history, and for his publishing of source-materials. He collected through more than a quarter of a century original historical documents, letters, memoirs and journals concerning the 16th, 17th and 18th centuries. Even his correspondence served his collecting activity and therefore it is of high value from the point of view of history of culture and of library history. After his death his son, Arthur Kazinczy inherited his manuscripts and his library. The family could not manage to have inheritance looked after as whole in a scientific library of the Hungarian Academy of Sciences, partly to the National Széchenyi Library and partly to the University Library, too. Kazinczy's friends, Lajos Graven and Ferenc Toldy contributed to the retaining of the inheritance. From Lajos Graven a part of the inheritance, chiefly correspondence, came to Lajos Abafi who was publishing it for thirteen years continuously in the monthly *Figyelő*. In 1884 Arthur Kazinczy entrusted the part of the inheritance that was still in his possession to Sámuel Csanádi, a young author. Csanádi wanted to publish the whole correspondence and the speeches of Gábor Kazinczy, and to write his scientific biography, too. His early death prevented the realization of his plan. His disordered material came to the historian Sándor Szilágyi and with his inheritance in 1899 to the University Library.